

فریضه امر به معروف و نهی از منکر

سیدمرتضی حکمی دزفولی

محقق حوزه علمیه و امام جماعت مسجد رضوان الله

مقدمه

جهان بشریت همچون جهان خلقت از نظم دقیق و نظامی ثابت برخوردار است. از همین رو، گردش دقیق جهان خلقت، و اداره صحیح جهان بشریت - با سنتهای آسمانی، و قوانین الهی - هماهنگ و تداوم پذیرند و همچنانکه آفریدگار، نظم را در جهان پایدار ساخته، همین نظم را نیز به مدد ادیان آسمانی در جوامع بشری برقرار فرموده است، و با برهم خوردن هر یک از این دو نظم (طبیعی و اجتماعی)، آشفته‌گی هلاکت بار و خانمان براندازی به وجود خواهد آمد.

از آنجا که بشر در مواردی از اختیار و آزادی برخوردار است، نظم اجتماعی جهان و بشریت نیز اختلال پذیر بوده، و تنها غریزه حب ذات و علاقه شدید به بقای خود است که می‌تواند در این راستا به او کمک کند. از این دیدگاه، بشر می‌تواند با پذیرش راهنماییها و آگاهیهایی که شرایط زندانی سالم را برای او تأمین می‌کند، سنتهای فاسد و مخل زندگی را بزدايد.

بنابراین، میتوان امر به معروف و نهی از منکر را قانونی طبیعی دانست، که برخاسته از سرشت و سرنوشت انسان و همسو و همگام با عقل بشری، و فطرت انسانی است.

فطرت سالم، در ابتدا به مبدأ هستی توجه دارد، و با لطافت خود پی به لطافت وجود او می‌برد. «فطرة الله التي فطر الناس عليها» (روم/۳۰) [فطرت خدایی که مردم را بر آن آفرید].

عقل سلیم نیز با روشنگریهای خود، می‌تواند به رسیده‌های فطرت دست یابد. عقل بشری فقط کلیات مجرد ذهنی همچون: عدل کلی و ظلم کلی را درک می‌کند. چنین عقلی فقط یکی را تحسین و دیگری را تقبیح می‌نماید، اما نمی‌تواند همه جزئیات آن را بشناسد.

فقط ادیان الهی می‌توانند موارد آن را مشخص کنند، و به وسیله تشریحات و دستورها مرزهای آن را تعیین کنند.

از آنجا که بشر همیشه دنباله‌روی تمایلاتش است، هرگز نمی‌تواند عدل و ظلم ناشی از سلوکش را به خوبی از همدیگر تمییز دهد. آیه شریفه: «وعسى ان تکرهوا شیئاً و هو خیر لکم و عسى ان تحبوا شیئاً و هو شر لکم» [بقره/۲۱۶] (و شاید چیزی را

ناخوش بدارید و آن برای شما خیر باشد و شاید چیزی را دوست بدارید و آن برای شما شر باشد)، این حقیقت را به عنوان قانونی طبیعی به مردم یادآوری می‌کند، و عواقب و پیامدهای پنهانی آن را آشکار می‌سازد.

اسلام نیز با بهره‌گیری از انفعالات روانی انسانها، و استفاده از نهفته‌های درونی آنان، در این مورد چنین داوری می‌کند: «لایحب احدکم ان یأکل لحم اخیه میتاً فکرمته» [حجرات/۱۲] (آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده‌اش را بخورد. پس آن را ناخوش داشتید).

بر این اساس، استفاده از تمایلات درونی و روانی بشر به وسیله ایجاد احساس صحیح و گرایش به خواسته‌ها و نیازهای واقعی خود، راهگشای هدایت آنان خواهد بود؛ «ولکن الله حبیب الیکم الایمان و زینة فی قلوبکم و کره الیکم الکفر و الفسوق و آن العصبان» [حجرات/۷] (ولی خدا ایمان را محبوب شما ساخت و آن را در دلهایتان بیاراست و کفر و فسق و عصبان را برایتان ناخوشایند گردانید). در واقع، خواسته‌های الهی، همان خواسته‌های واقعی و نیازمندیهای حقیقی انسان است. پس، اگر انسان دستورهایی الهی را فراموش کند، در واقع خود و مصالح واقعی‌اش را فراموش کرده است: «نفسوا الله فانساهم انفسهم» [حشر/۱۹] (خدا را فراموش کردند پس خدا نیز چنان کرد تا خود را فراموش کردند).

در این باره، امیرمؤمنان (ع) می‌فرمایند: «عجبت لمن ینشد ضالته و قد اضل نفسه و لایطلبه» [نهج البلاغه].

بنابراین، روی آوردن به امر به معروف و نهی از منکر، بازگشت به فطرت، عقل و طبع اولی انسانها، و برخورداری از نظام اصلح، قانون طبیعت، و شرع اقدس است.

معنای معروف و منکر

مراد از واژه «معروف» که قرآن کریم آن را برگزیده و اصل را بر آن قرار داده، هرچیز شایسته و پسندیده‌ای است که باید در جامعه شایع و رایج شود.

منکرات نیز به اموری اطلاق می‌شوند، که انکار و نفرت جامعه را در پی دارد؛ به طوری که مرتکب آن می‌داند که امر

ناخوشایند و نامطلوبی را انجام داده است. امام صادق(ع) در این باره فرمودند: «المعروف كاسمه و ليس شئى افضل من المعروف الا ثوابه».

محورهای امر به معروف و نهی از منکر این فریضه را می‌توان از دیدگاه آیات و روایات، و بر اساس محورهای گوناگون بررسی کرد.

دیدگاه قرآن

در قرآن کریم، این وظیفه الهی به چندگونه مطرح شده است.
 ۱. وظیفه عمومی و همگانی مربوط به یکایک مردم: «کنتم خیر امة اخرجت للناس تأمرون بالمعروف و تنهون عن المنکر و تؤمنون بالله» [آل عمران/۱۱۰] شما بهترین امتی هستید که برای مردم بیرون آمده است. امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید).

۲. وظیفه گروهی و تشکیلاتی: «ولتکن منکم امة یدعون الی الخیر و یأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر» [آل عمران/۱۰۴] (و باید از شما گروهی باشند که به خیر دعوت کنند و امر به معروف و نهی از منکر کنند).

۳. مقام نظارت و مراقبت: «و كذلك جعلناکم امة وسطاً لتکونوا شهداء علی الناس و یكون الرسول علیکم شهیداً...» [بقره/۱۴۳] (و چنین است که شما را امت وسط قرار دادیم تا بر مردم گواه باشید و پیامبر بر شما گواه باشد).

آیات قرآن، درباره معروف و منکر، روش فراگیری را که شامل همه کردارها و رفتارهای فردی و اجتماعی پسندیده و ناپسندیده می‌شود، برگزیده، و هیچ‌گونه محدودیتی را برای آن ذکر نکرده است.

دیدگاه معصومان

یکی از جامعترین احادیث مربوط به امر به معروف و نهی از منکر، این حدیث است: «ان بالامر بالمعروف تقام الفرائض، تأمن المذاهب، وتحل المكاسب و تمنع المظالم، ولا يزال الناس بخیر ما امروا بالمعروف، و نهوا عن المنکر، و تعاونوا علی البر و التقوی. فاذا لم يفعلوا ذلك نزع منہم البرکات و سلط بعضهم علی بعض، و لم یکن لهم ناصر فی الأرض و لا فی السماء». محتوای این روایت کاملاً نشاندهنده نقش زیربنایی و همه‌جانبه امر به معروف و نهی از منکر در حفظ دین، و شکوفایی زندگانی مادی و معنوی است، و ضامن اجرایی برقراری حکومت خدا بر مردم به شمار می‌رود.

بعد فقهی

فقه‌های اسلام شرایطی را برای وجوب مراحل امر به معروف و نهی از منکر ذکر کرده‌اند، که اهم آنها به قرار ذیل عبارتند از:
 ۱. شناخت معروف و منکر: امر به معروف و نهی از منکر، تلاشی در صحنه مبارزه با جهل و نادانی، و انحراف از دین است. از این رو، تدارک و تأمین چنین فریضه‌ای مستلزم احاطه

و آگاهی به مبانی دین مبین و تعهد به آن است. در حدیث از امام صادق(ع) آمده است: «انما يؤمر بالمعروف مؤمن فیتعظ او جاهل فیتعلم». (همانا مؤمن به معروف امر می‌شود پس پند می‌پذیرد و جاهل به معروف امر می‌شود پس فرا می‌گیرد).

۲. احتمال تأثیر مطلوب و مثبت: رعایت این شرط برای آن است که چه بسا مرتکبان منکر در پاره‌ای از امور در مقام مقابله برآیند، موضعگیریهای سرسختانه‌ای پیشه کنند، و عامل اشاعه فحشای بیشتری شوند.

۳. اصرار بر ارتکاب منکر: چنانکه عامل به منکر بدون اصرار و توجه مرتکب آن شده باشد، نیازی به ترک آن به وسیله نهی از منکر نیست.

۴. احراز عمد: چه بسا مرتکب منکر، فردی باشد که توجهی به منکر بودن آن ندارد یا تصور نمی‌کند که منکری را به جا می‌آورد. حتی ممکن است مرتکب منکر مجوز شرعی داشته باشد؛ که در این صورت لازم است تجاهر به آن نکند یا خلاف عفت عمومی آن را انجام ندهد.

۵. احتمال نفع بیش از ضرر: پس از سنجش نفع و ضرر، چنانچه یکی بر دیگری ترجیح داده شد، ترک یا لزوم امر به معروف و نهی از منکر بر هر فرد مسلمانی محرز خواهد شد.

در این سنجش، باید مصالح عمومی در نظر گرفته شود. در برابر اهمیت چنین فریضه‌ای، ضرر شخصی مورد تحمل، قابل مقایسه با آن نخواهد بود، زیرا گسترش منکرات، ضرر بیشتری را به یکایک افراد جامعه می‌رساند.

وجوب امر به معروف و نهی از منکر

در ابتدا، این وظیفه بر همه افراد مسلمان واجب است. اما

گرانفروشی، رشوه خواری، اکل به باطل، و هرگونه کسب و معامله غیر مشروع

۴. امور سیاسی: پیشگیری از شایعه پراکنی، ایجاد نارضایتی، و برچسب زدن به افراد مؤمن و متعهد؛ و ایجاد زمینه های احساس امنیت، و خوشبینی به نظام اسلامی
 ۵. امور فرهنگی: اقدام به نشر فرهنگ اسلامی اصیل، و مبارزه با تهاجم فرهنگی بیگانه
 ۶. امور اعتقادی: جلوگیری از انحرافات و خرافات مذهبی، و مقابله با تبلیغات، شبهه ها و بدعت های ضداسلامی
- به همین دلیل، امر به معروف و نهی از منکر، محدوده و مرز معینی ندارد، و حرکتی اصلاحی، گسترده و بی وقفه به شمار می رود.

کیفیت اجرایی آن

- جنبه اجرایی امر به معروف و نهی از منکر، منوط به جهات ذیل است:
۱. اجرای آن به عنوان امر الهی، نه دستور شخصی یا خواهش و التماس ذلت بار
 ۲. برخورد نرم و آرام و بدون اظهار برتری
 ۳. خودداری از هرگونه هتک حرمت افراد، عیبجویی، و سوءاستفاده شخصی
 ۴. ارتباط روحی و معنوی با طرف مقابل، با کمک گرفتن از نیروهای درونی و فطرت نهفته، استفاده از اعتقادات مذهبی قلبی، و ارائه دلیل و برهان با لحن متناسب با فرهنگ وی.

تقدم امر به معروف بر نهی از منکر

اگر در جامعه ای کردارهای پسندیده رواج یابد، منکرات جایگاهی برای نشو و نمو نخواهند داشت. در واقع، امر به معروف نقش سازندگی افراد و جوامع بشری را دارد. اما اگر جامعه ای به تباهی کشانیده شد، آنگاه نهی از منکر نقش پاکسازی و بازسازی را ایفا می کند.

اثرات امر به معروف و نهی از منکر

- اثرات بسیار این دو وظیفه الهی را می توان در ابعاد مختلفی همچون امور ذیل، نشان داد.
۱. تعلیم و تعلم، و ایجاد پیوند علمی و عملی
 ۲. تربیت و رشد معنوی
 ۳. فعالیت و نشاط، و دوری افراد از خمود و کسالت
 ۴. بازگشایی راه اصلاح، و مبارزه با فساد
 ۵. استقرار تعادل روحی، هماهنگی در سلوک افراد مختلف، و ایجاد یگانگی و زدودن چنگدگانی و تضاد در جامعه
 ۶. همکیش شدن در اندیشه، اخلاق، و اعتقادات مذهبی
 ۷. از بین رفتن ناراحتی و عذاب وجدان از گناهان ناشی از منکرات

شخصیت آمر به معروف و ناهی از منکر

بر اساس حدیث شریف: «انما یأمر بالمعروف و ینهی عن المنکر»

اگر افرادی این فرمان را انجام دهند، به طوری که بتوانند جامعه را زیرپوشش خود قرار بدهند، دائماً «مواظبت و مراقبت کنند، منکر را در حد تجاهر از بین ببرند، و راه معروف را برای دیگران هموار کنند، قیام به این فرمان الهی از دیگران به همین مقدار ساقط می شود.

همان طوری که بر علمای دین به تناسب مقام و موقعیت خودشان، این وظیفه الهی واجب است، بر همه مردم نیز واجب می باشد. و هر قدر مردم از دین آگاهی داشته باشند، وظیفه و مسئولیت آنان بیشتر خواهد بود.

مراتب امر به معروف و نهی از منکر

۱. مرتبه قلبی
مرتبه نخست، بیزاری و نفرت درونی از اعمال خلاف شرع و عرف در حد امکان است؛ به طوری که دیگران نیز آن را احساس کنند. و در مقابل آن، خشنودی قلبی از معروف است.
۲. مرتبه زبانی
در این مرتبه، به وسیله بیان عقاب الهی، و ابراز نصیحت، اظهار شادمانی از اعمال شایسته، و بیان ثواب، پاداش، و آثار خوب آن، تحقق می یابد.
۳. مرتبه عملی
این مرحله، با زدن افرادی که امکان تأثیر در آنان می رود، و همچنین تشویق عملی افراد نیکوکار صورت می گیرد.
۴. مرحله قضاوت و داوری
هر فرد مسلمان، می تواند جهت رفع فساد یا تشخیص خلاف بین و آشکار، متصدی امر قضاوت و قاضی امر به معروف و نهی از منکر بشود؛ بجز در دادن کیفر و اجرای آن، که در حیطه صلاحیت حکومت اسلامی است.

کارایی امر به معروف و نهی از منکر

راه اندازی این دستور الهی، در حقیقت، راه اندازی یک مکتب بارور و سرشار از تعلیم و تعلم است، که می تواند با حضور در همه صحنه های فردی و اجتماعی، عامل انتقال ارزش های اسلامی و انسانی در میان مردم و زدودن چنگدگانی در جامعه باشد. به وسیله این آموزش عمومی، دائمی و سیار، می توان جامعه اسلامی را اصلاح کرد، و آن را در مسیر احساس مسئولیت بر مبنای: «کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیت» قرار داد.

موارد گوناگون امر به معروف و نهی از منکر

۱. امور عبادی: دعوت به ارزش عبادت و بندگی به صورت صحیح، و نهی از سستی و نادرستی آن
۲. امور اجتماعی: سعی در برقراری سنت های شایسته و سازنده، و جلوگیری از سنت های ویرانگر و خلاف شرع و عرف
۳. امور اقتصادی: نهی از احتکار، غش در معامله،

۹۲] (و تا [مردم] ام القری و کسانی را که اطرافش هستند، بیم دهی).
نمونه هایی از معروف و منکر
۱. معروف درونی: اعتصام به خدا، صبر در سختیها و عفت

نفس

۲. معروف بیرونی: جهاد در راه خدا، احسان به مردم و
اصلاح ذات بین

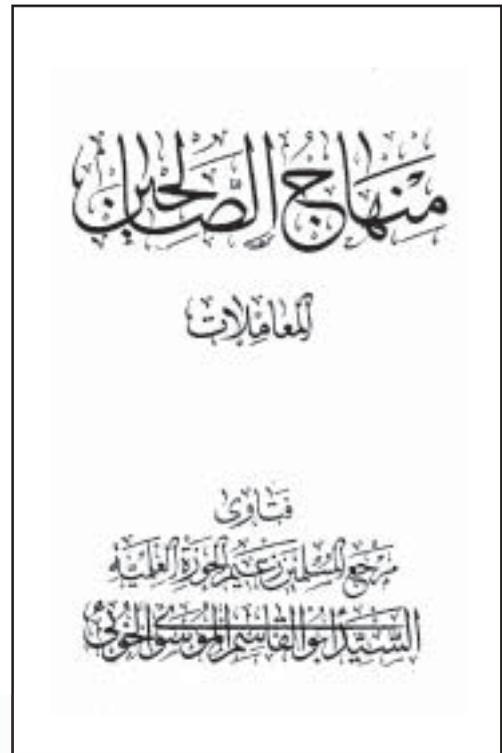
۳. منکر درونی: غضب برای غیرخدا، حسادت به مردم و
غرور

۴. منکر برونی: اشاعه فحشا، ترساندن مردم با زبان خود،
ظلم و تعدی به دیگران

فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر

برای احیای مجدد امر به معروف و نهی از منکر، باید روشی
را که جنبه فرهنگی دارد، انتخاب کرد. در این باره، نقش مردم
بسیار اهمیت دارد، به طوری که پذیرفتن آن از سوی مردم، یگانه
ضامن اجرای آن است.

هرگاه مردم در این وظیفه بکوشند، همه افراد جامعه در این
داد و ستد معنوی شرکت خواهند کرد؛ همچون سلام کردن به
یکدیگر که به فرهنگی مردمی تبدیل شده و عامل محبت و احترام
متقابل گردیده است.

دیدگاه حکومت اسلامی

هرچند حکومت اسلامی دارای قدرت در اجرای حدود الهی
و تعزیرات اسلامی است، اما در پی آن است که این وظیفه الهی
را بیش از پیش فعال کند.

رهنمودهای مقام معظم رهبری، در این باره می تواند، در دوران
مهم کنونی زیربنای عمل، و برنامه ای برای تلاش همه جانبه در این
راستا به شمار رود.

این نوشتار را با بخشهایی از رهنمود معظم له در این باره، به
پایان می بریم: «مسئله امر به معروف، تکلیف همیشگی مسلمانان
است. جامعه اسلامی با امر به معروف و نهی از منکر، زنده
می ماند. . . . قضیه بالاتر از این است. . . . بالاترین تخلفها، تخلفها
و جرایمی است که پایه های نظام را سست می کند. . . . تلاش

برای به فساد کشاندن نسل مؤمن، از منکرهای مهم است. . . .
قشرهای مختلفی باید جایگاه خود را در امر به معروف و نهی از
منکر پیدا کنند. هرکسی جایگاهی دارد. . . . کار، کار مردمی است.
الته، علمای دین باید مردم را هدایت کنند و راهنمایی کنند، و
کیفیت نهی از منکر را برای مردم بیان کنند و منکر را برای آنها
شرح دهند».

منابع:

۱. حرّانی، حسن بن علی، تحف العقول
۲. [امام] خمینی، سیدروح . . .، تحریر الوسيلة
۳. خوئی، سید ابوالقاسم، منهاج الصالحین
۴. عاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعة

من کانت فیه ثلاث خصال: عالم بما یأمر و بماینی، عادل فیما
یأمر و فیما ینهی، رفیق فیما یأمر، رفیق فیما ینهی»، شخص آمر یا
ناهی علاوه بر داشتن اخلاق حمیده، باید روح نیرومند و متکی به
امدادهای غیبی داشته باشد. با چنین اقتداری، آمر و ناهی می تواند
افراد کم ایمان را به گفته هایش جذب کند.

نقش مهم تقویت روحی آمر به معروف و ناهی از منکر، به
حدی است که در حدیث شریف آمده است: «و اعلموا ان الامر
بالمعروف و النهی عن المنکر، لن یقربا اجلاً، و لن یقطعوا رزقاً». .
از آنجا که بیشترین عذر مردم از انجام ندادن این دو وظیفه الهی،
بیم از جان یا لطمه واردشدن به مصالح مادی آنان است، این
روایت ترس مذکور را خیالی بیش نمی شمرد.

نقطه شروع

اولین مراحل قیام به این وظیفه، عبارتند از:

۱. خودسازی: مسلمان باید در آغاز این راه، از خود شروع
کند و آمر و ناهی خود باشد؛ چنانکه قرآن کریم می فرماید: «یا
ایها الذین آمنوا آمنوا بالله و رسوله» [نساء/۱۳۶] (ای کسانی که ایمان
آوردید، به خدا و رسولش ایمان بیاورید).

۲. دیگرسازی: در این باره می توان به موارد ذیل اشاره
کرد:

الف: بستگان زیرپوشش خود: «یا ایها الذین آمنوا قوا انفسکم
و أهلیکم. . .» [تحریم/۶] (ای کسانی که ایمان آوردید، خودتان و
اهلتان را نگاه دارید).

ب: خویشاوندان نزدیک: «وانذر عشیرتک الاقربین» [شعراء/
۲۱۴] (و خویشاوندان نزدیکت را بترسان).

ج: محیط زندگانی خود: «ولتنذر ام القرا و من حولها» [انعام/